

KIRJA-ARVIO:

MAALAISLAPSESTA LAPSIKANSALAISEKSI

Tuomaala, Saara 2004: Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939. Bibliotheca historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 417 sivua.

Elina Makkonen

Saara Tuomaala käsittelee historian alaan kuuluvassa väitöstutkimuksessaan *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi* oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaamista osana suomalaisen lapsuuden modernisoitumista. Oppivelvollisuuden myötä maalaislapsesta tuli valtiovallan alainen, moderni kansalainen ja yksilö sekä samalla julkinen ja näkyvä olento. Tutkimuksessa tarkastellaan, miten työtätekevä maalaislapsi muuttui lapsikansalaiseksi eli koululaiseksi, miten säännöllistyvä koulunkäynti ja oppiminen vaikuttivat lapsen ja hänen lähiyhteisöjensä elämään, mitkä olivat modernin oppivelvollisuuskoulun maalaistytöille ja -pojille asettamat ihanteet ja käytännöt sekä miten ne ilmenevät erilaisissa kertomuksissa elettyinä ja kerrottuina. Tutkimuksessa lapset näyttäytyvät paitsi vallankäytön, opetuksen ja kasvatuksen kohteina, niin myös kansallisen historian toimijoina ja kokijoina.

Tarkastelu ajoittuu vuosille 1921–1939 eli oppivelvollisuuden säätämisestä talvisodan alkamiseen. Oppivelvollisuuskouluun sisältyvät alakansakoulu, yläkansakoulu ja jatkokurssit. Juuri 1920- ja 1930-luvuilla koulunkäynti elämänvaiheena piteni ja säännöllistyi myös maaseudulla. Samalla väheni lasten merkitys työntekijöinä. Kuitenkin oppivelvollisuus toteutui maaseudulla lopullisesti vasta 1940-luvun kuluessa. Tutkimuksessa oppivelvollisuuden toteutumiseen ja kokemiseen perehdytään tarkemmin kahdella paikkakunnalla: keskisuomalaisella Kivijärvellä ja pohjoispohjanmaalaisessa Paavolassa (nykyisin Ruukki).

KASVATTAJIEN JA KOKIJOIDEN NÄKÖKULMASTA

Tutkimus pohjautuu kolmenlaisiin kertomuksiin eli käytännössä kolmeen erilaiseen lähdeaineistoon, joita tutkija on lähilukenuit yhdessä ja rinnakkain. Kasvatuksen

ihanteita ja tavoitteita tutkija jäljittää 1920- ja 1930-luvun *pedagogisista teksteistä*, joita ovat muun muassa opetus- ja terveysoppaat, opetussuunnitelmat ja oppikirjat sekä kouluhallinnon ja kansalaisjärjestöjen painetut aineistot. Toisena aikalaisaineistona ovat *viranomaiskertomukset* eli kunnallishallinnon ja kansakoulujen arkistoaineistot. Kolmantena aineistona Tuomaala käyttää itse 1990-luvulla tekemiään muistitietohaastatteluja, joita hän kutsuu *kokemuskertomuksiksi*. Muistitiedon kautta tarkastellaan, miten lapset kokivat siirtymän maalaiskotien elinpiiristä ja ruumiillisesta työstä kansakoulun ideologiseen opetukseen ja kansalaiskasvatukseen. Sekä arkistoaineistot että kokemuskertomukset paikantuvat Kivijärvelle ja Paavolaan.

Tuomaalan tutkimus on poikkitieteellinen. Siinä on hyödynnetty historian- ja perinteentutkimuksen lisäksi intertekstuaalisuutta, ruumiinfenomenologiaa ja feministisen tutkimuksen metodeja.

Näkökulma on lähellä mikrohistoriaa, arjen historiaa ja suullista historiaa. Tutkija mainitsee tutkimusotteekseen narratiivisen kertomusnäkökulman, mikä tarkoittaa intertekstuaalisen eli yhdistävän tutkimusnäkökulman soveltamista lähdeaineiston luentaan. Tutkimus rakentuu kahden erilaisen kertomuksen vuoropuhelulle: yhtäältä esille tulee kasvattajien eli kouluviranomaisten ja pedagogisten tekstien kertomus oppivelvollisuudesta ja sen toteuttamisesta kansalaiskasvatuksessa, toisaalta kasvatuksen kohteiden eli kertojien omaa lapsuutta tulkitseva kertomus, jota määrittää muisteluhetken näkökulma.

Saara Tuomaala kutsuu tutkimustaan esseeväitöskirjaksi, jonka rakenne koostuu eri lukujen teemallisista ja kerronnallisista kokonaisuuksista. Luvut voi siis lukea tieteellisten esseiden tapaan omina aihepiireinään, mistä johtuen tutkimuksessa on jonkin verran toistoa ja päällekkäisyyttä. Johdannon sekä tutkimuksen teoreettista viitekehystä, keskeisiä käsitteitä ja metodeja käsittelevän luvun jälkeen siirrytään tutkimuksen mikropoliittisille kentille Kivijärvelle ja Paavolaan. Modernisoituvaa maaseutua ja lapsuutta käsittelevää lukua pidän vielä selkeästi tutkimusta taustoittavana lukuna, jossa on kylläkin jo päästetty ääneen lapsuuttaan muistelevat kertojat. Tutkimuksen neljässä aineistoluvussa käsitellään monista eri näkökulmista, erilaisia lähdeaineistoja tulkiten ja verraten kansakoulun ja maalaislasten kohtaamista. Laajan tutkimuksen eri tasot sekä keskeiset havainnot ja oivallukset vedetään yhteen johtopäätöksissä.

Tutkimuksen empiirisissä osissa eri lähdeaineistoja on käytetty vaihtelevasti. Neljäs luku ”Oppivelvollisuus tulee kylään ja kotiin” pohjautuu koulujen arkistolähteisiin ja haastatteluihin, kun taas seuraavassa maalaislasten opetusta ja kansalaiskasvatusta käsittelevässä luvussa tarkastellaan Paavolassa ja Kivijärvellä käytössä olleita oppikirjoja, kokemuskertomuksia ja 1920-luvulla syntyneen mieskertojan yläkansakoulussa kirjoittamia aineita. ”Suomalaisen lapsen ihanne ja sen käänttöpuoli” pohjautuu terveysoppaisiin, oppikirjoihin, kokemuskertomuksiin ja arkistolähteisiin. Seitsemännen luvun ”Koulun mikropoliittikka ja tunteet” ensisijaisena lähteenä taas ovat kokemuskertomukset, joihin pedagogiset tekstit ja viranomaiskertomukset rinnastuvat ja vertautuvat.

TYÖNTEKIJÄSTÄ KOULULAISEKSI

Saara Tuomaalan mukaan oppivelvollisuuden toteutumisessa oli käytännössä huomattavia paikallisia eroja. Muutos koululaiseksi olikin kaiken kaikkiaan monivaiheinen prosessi, joka ei toteutunut hetkessä eikä ristiriidoitta. Oppivelvollisuus aiheutti monissa maalaisperheissä koulunkäynnin ja työnteon välisiä jännitteitä. Maalaislapset olivat tottumattomia säännölliseen ja pakolliseen koulunkäyntiin, ja agraarisessa ympäristössä heidät oli kasvatettu työntekijöiksi, joiden työpanos oli tarpeen kotona. Kokemuskertomusten kautta Tuomaala osoittaa, ettei maalaislasten koulunkäynti 1920- ja 1930-luvuilla ollut todellakaan itsestäänselvää. Kertomuksista välittyy lapsen kokemus siitä, kuinka vaikeaa saattoi olla kahden kasvattavan instituution eli perheen ja koulun vaatimusten yhteensovittaminen. Lapsi pyrki olemaan lojaali elämäänsä määrittäneille auktoriteeteille eli opettajalle ja vanhemmille eikä välttämättä saavuttanut tasapainoa kahden identiteetin, maalaislapsen ja koululaisen, välillä.

Agraariyhteisön ihmisihanne, johon kuului eläminen kunnollisena perheenjäsenenä, uutterana työntekijänä ja nöyränä kristittyinä samoin kuin talonpoikainen arvomaailma ja elämäntapa sopivat hyvin myös kansallisen pedagogiikan ja kansakoulun opetuksen lähtökohdiksi. Esimerkiksi terveysoppaissa korostettiin maaseudulla tehtävän ruumiillisen työn merkitystä terveyttä edistävänä toimintana. Työteliäisyys oli yksi niistä asioista, joihin myös koulun kansalaiskasvatus ankkuroitui. Tavoitteena oli kasvattaa ahkerasta perheenjäsenestä kuuliainen ja tunnollinen koululainen ja sitä kautta myös kansakunnan hyödyllinen jäsen. Koulussa maalaislapsista pyrittiin kasvattamaan siistejä ja reippaita suomalaisia lapsikansalaisia. Koulussa annetun terveys-, puhtaus- ja raittiusvalistuksen ajateltiin juurtuvan koululaisten myötä myös maalaiskoteihin.

Saara Tuomaala kytkee lapsikansalaiseksi kasvattamisen laajempiin yhteyksiin ja muistuttaa, että kansakoulu oli vain yksi kenttä, jossa modernia kansalaisuutta toteutettiin. Muita olivat muun muassa kotitalousideologia sekä porvarillinen ja sosialistinen politiikka. Kansallinen pedagogiikka pohjautui ajatukselle yhtenäisestä Suomesta ja suomalaisuudesta, jonka toteutumiseksi tarvittiin kahtiajakautuneessa maassa eheyttämisen politiikkaa. Kansallisessa kasvatuksessa lähdettiin liikkeelle isänmaallisesta ja porvarillisesta arvomaailmasta ja ihmisihanteesta, eikä siinä huomioitu poliittisia, yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja alueellisia eroja. Koululaisia kasvatettiin taustastaan riippumatta näkemään itsensä suomalaisina, joiden identiteetti perustuu tervehkiseen talonpoikaisuuteen. Kansallista kuvastoa ja arvomaailmaa juurrutettiin koululaisten mieliin eri oppiaineissa eri tavoin. Lukukirjoina ja oheislukemistoina käytetyt Topeliuksen *Maamme kirja* ja Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinat* välittivät muun muassa käsitystä ”oikeasta historiallisesta suomalaisuudesta”.

SULOLIIKKEISET TYTÖT JA URHEILULLISET POJAT

Käsiteltävän tutkimuksen yksi keskeisistä näkökulmista liittyy sukupuoleen ja tarkemmin siihen, kuinka maalaislapsista kasvatettiin nais- ja mieskansalaisia. Tutkija toteaa, että modernille kansalaisuudelle oli ominaista käsitys sukupuolten välisestä olemuk-

sellisesta erosta. Muun muassa kotitalousideologia tähtäsi naisten ja miesten väliseen selkeään työnjakoon ja myös kansakoulussa lapset jaettiin kahteen kategoriaan, tytöiksi ja pojiksi.

Kansakoulun oppikirjat kasvattivat maalaislapsia mies- ja naiskansalaisiksi. Niissä naiset esitettiin kotona työskentelevinä äiteinä, jotka hoivaavat lapsiaan ja pitävät kaikin tavoin huolta perheistään. Isät taas ahkeroinivat kodin ulkopuolella, metsissä ja pelloilla tai sitten palkkatyössä. Tyttöjä ja poikia koskeneet eriytyneet kasvatusihanteet näkyvät myös siinä, miten lasten leikit kirjoissa kuvataan. Tyttöjen leikit nimittäin liittyvät kotitöihin ja niiden opettelemiseen, kun taas poikien leikeissä ei ole suoraa sidosta töihin vaan niissä kuvataan esimerkiksi kulkuvälineitä, jotka taas symboloivat poikien mahdollisuutta siirtyä työhön ja kodin ulkopuoliseen maailmaan.

Koulun käytännöissä ja eri oppiaineissa tuotettiin ja vahvistettiin maskuliinista ja feminiinistä työnjakoa monin tavoin. Esimerkiksi järjestäjinä ollessaan tytöt huolehtivat luokan siisteydestä, kun taas pojat vastasivat luokkahuoneen lämmittämisestä. Myös käsityö- ja liikuntatunneilla tuotettiin selkeästi nais- ja mieskansalaisuutta. Käden- taitojen oppiminen ja harjaannuttaminen olikin yksi tärkeä oppivelvollisuuskoulun kansalaiskasvatuksen osa-alue. Käytännöllisiä taitoja pidettiin paitsi hyödyllisinä, myös moraalisesti kasvattavina. Esimerkiksi ompelamisen katsottiin harjaannuttavan monia naisellisia taitoja ja hyveitä. Käsiytötunneilla tyttöjen ajatusmaailmaan istutettiin myös perinteisen naiskasvatuksen ihanteita, joita olivat muun muassa toimettomuuden välttäminen, perheenjäsenten perustarpeista huolehtiminen ja säästäväisyys. Voimistelussa vahvistettiin tyttöjen ”naisellisia” ominaisuuksia: siroutta, ketteryyttä ja ryhmään sopeutumista. Poikien liikunnanopetuksessa vastaavasti kehitettiin ja vahvistettiin maskuliinisia ja isänmaallisia piirteitä, kuten urheilullisuutta, kestävyyttä, voimaa ja kilpailua. Liikunnallisuuden katsottiin kaiken kaikkiaan lisäävän lasten toimeliaisuutta ja työteliäisyyttä sekä kansalaiskuntoisuutta.

RÖNSYJÄ JA KIINNOSTAVIA OIVALLUKSIA

Saara Tuomaalan väitöstutkimus on todella laaja ja olen tässä arvioissa käsitellyt hyvin suppeasti joitakin kirjan teemoja. Paikoin hengästyttävän runsaan väitöskirjan lukeminen oli paitsi palkitsevaa, niin myös todella haasteellista, koska tutkimuksesta oli välillä vaikea hahmottaa sen punaista lankaa. Vaikka käsitellyt aihepiirit ovat sinällään kiinnostavia, niin tutkimus olisi jätnevätkin, jos tutkija olisi rohkeasti jättänyt pois joitakin aihepiirejä ja olisi sen sijaan keskittynyt tiettyihin aihepiireihin ja näkökulmiin kehittellen niitä pidemmälle. Saara Tuomaalan rönsyilevän käsittelytavan takia muutamat todella hyvät ja kiinnostavat pohdinnat hukkuvat tekstimassaan. Näin esimerkiksi kirjan loppupuolelle sijoittuva luku ”Maalaislapset ja -naiset toimijoina: historiallisten lähteiden lukeminen toisin” (alkaen s. 341), jota pidän todella kiinnostavana ja myös keskeisenä tekstinä koko tutkimuksen kannalta, ei mielestäni nouse riittävän painokkaasti esille. Pohdin tutkimusta lukiessani useamman kerran, onko väitöskirjaan sisällytettävä kaikki ne erilaiset näkökulmat, jotka koskevat käsiteltävää tutkimusaihetta. Mitä voi jättää sanomatta, että tutkimus täyttäisi opinnäytteelle

asetettavat vaatimukset? Kumpi on parempi, karrikoiden sanottuna, hyvin laaja ja monelle eri taholle kunnianhimoisesti kurkottava vaiko suppeampi ja selkeämmin rajattu väitöstutkimus? Nämä huomiot eivät kuitenkaan ja todellakaan koske vain tätä nimenomaista tutkimusta, vaan yleensäkin opinnäytteelle asetettavia vaatimuksia, joita itsekin väitöskirjan tekijänä olen tullut miettineeksi.

Myös tutkimuksen lähdeaineisto on laaja. Erilaisten ja eri tavoin syntyneiden lähdeaineistojen keskusteluttaminen on kunnianhimoista, ja Saara Tuomaala on onnistunut pääsääntöisesti hyvin tässä tehtävässä. Nostan perinteentutkijana hattua historian tutkija Tuomaalalle siitä, että hän kuljettaa muistitietoa mukana koko tutkimuksen ajan eikä kokemukertomuksia ole käsitelty vain muita lähteitä täydentävänä ja elävöittävänä aineistona. Kokemukertomusten tulkinnoissa on tosin mielestäni menty välillä hiukan liian pitkälle, eikä ole annettu riittävästi tilaa muistelijoiden tulkinnoille. Kirjassa on tehty yksi perinteentutkijaa (ainakin minua) kummastuttava ratkaisu eli osa haastatteluaineiston syntyä ja tuottamista koskevista kiinnostavista pohdinnoista on sijoitettu väitöskirjan liitteeksi.

Väitöskirjan kuvitus eli lukemistojen ja terveystoppaiden kuvat havainnollistavat hyvin käsiteltyjä aihepiirejä. Saara Tuomaala on avannut riittävästi kuviin sisältyviä merkityksiä. Toki kuvissa olisi ollut kiinnostavaa ainesta laajemmallekin tarkastelulle, mutta se ei ole ollut tämän tutkimuksen tehtävä ja tavoite – näin ollen tätä huomautusta ei suinkaan pidä lukea tutkimusta koskevana kriittisenä kommenttina.

Maalaislapsuus on keskeinen osa suomalaista menneisyyttä, kasvoihan suomalaisten enemmistö maaseudulla 1960-luvun rakennemuutokseen asti. Historiantutkimuksen piirissä ei kuitenkaan ole aiemmin tarkasteltu maalaislapsuuden historiaa ja modernisoitumista lapsuuskokemusten näkökulmasta. Saara Tuomaala toteaa, että suomalaisen lapsuuden historia on aiemmin ollut painotetusti kasvatuksen, kasvattajien ja perheen historiaa. Tätä tutkimusta voikin hyvällä syyllä kutsua lapsilähtöiseksi historian tutkimukseksi, vaikka kokemuksiaan ja muistojaan lapsuudesta kertovatkin aikuiset. Tutkimuksen merkitys Tuomaalan omalla tieteenalalla liittyy aiemmin marginaalissa olleen aiheen esille nostamiseen, mutta myös muistitiedon käyttöön, problematisointiin ja soveltamiseen tutkimuksen lähdeaineistona. Meille perinteentutkijoille tämä tutkimus on merkittävä ainakin siksi, että siinä pureudutaan maamme lähihistoriaan ja meidänkin tieteenalallamme suhteelliseen marginaaliseen aiheeseen eli lapsuuteen. Mielestäni Saara Tuomaalan tutkimus on myös oivallinen esimerkki siitä, miten erilaisia lähdeaineistoja voi keskusteluttaa sekä miten luoda ajallista, paikallista ja kulttuurista kontekstia erilaisille kertomuksille ja kuvauksille.

FL Elina Makkonen tekee väitöskirjaa muistitietotutkimuksesta Joensuun yliopiston perinteentutkimuksen oppiaineeseen.